

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№54
(18939)

2017 чылдың
май 16
вторник

Хүннүн үнери — 04:16
Ажары — 20:37
Хүн дурту — 16:21

Садар өртээ хостуг 12+

өгүнгү
дүрүлгөдө:

иваның
итыңының 2
ыл-херээ

и-ниити
тазының 3
ери

и-даа,
аа 5
ндурбаан

от
ПКЕЙЛИГ 6
МШКЕН

Ажыглалга кирер тудугда

АЖЫЛ АДАКТАЛГАН

Владимир Курсенко, Владимир Тюлюш, Эрес Тюлюш көрүнчүктөрү салып турар.

Кызылда чаа туткан 4 сылдыстыг «Эне-Сай» аалчылар бажыңы кажанна ажыттынар ирги деп кызылчылар болгаш ооң аалчылары четтикпейн манап турары чугаажок. Чүгө бо эвес, хоорайда ажыглалга кирер өске-даа тудугларның дугайында «Шын» солунга доктаамал чырыдып, тудуг ажылдарының канчаар чоруп турарының дугайында хыналдага ап келгенин номчукчулар сактыр боор.

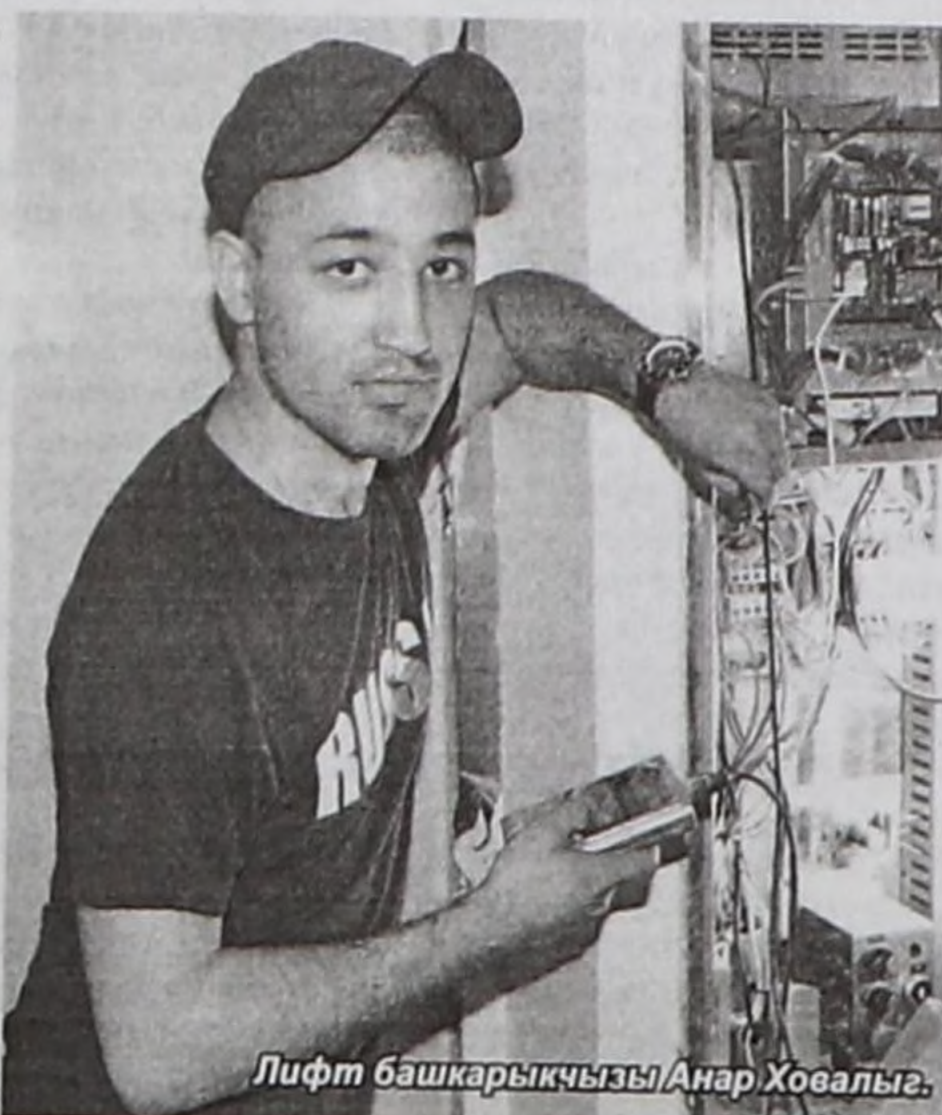
«Эне-Сай» аалчылар бажыңы «Benkons Group Azerbaijan» деп азербайджан фирма тудуп турарын сагындырып каалы.

«Ам ийи ай болза, шуут ажыглалга кириптер бис. Тудугнуң иштики шеверлел ажылдары кончуг саадап тур. Бистиң биле керээлиг ажылдап келген чамдык шеверлекчилер ажылын шынарлыг кылбастыр. Ону өске улуска катап кылдырар апаар. Ындыг-даа болза бо хүннерге чедир аалчылар чурттаар 108 өрзөл, ресторан, эштир бассейн, SPA-салон, эң адаккы каатта подвалда автомашина тургузар гараж белең» — деп, тудугнуң директору Шариф Гаджиев чугаалап турар.

Амгы үеде ында Новосибирск, Абакан хоорайдан келген тускай мергежилдиг

ажылчыннар аалчылар чурттаар өрзөлдерде улуг көрүнчүктөрү, шала кырының тускай шывыгларын чадып ажылдап турарын Шариф Гаджиев меңээ көргүстү. Бир тыва оол лифт кылган тур. Таныжып чугаалажы бээримге, Абаканга өөренип алгаш келген лифтер мергежилдиг Анар Абузарович Ховалыг деп кижиге болду. Чогум лифтилерни Новосибирскиден келген ол талазы-биле тускай мергежилдиглер салып берген. Анар оларга дузалажып чоруп тургаш, теория кырында өөренип шигээдип алган билиин практикага ажыглап, элзэн аргадуржулгалыг апарган.

«Эне-Сай» аалчылар бажыңының даштыкы девискээринде тыва оолдар бригадасы идертергелерде сай-довурак дажыглаан, брусчаткалар чадарынга белеткээн чай чок ажылдаан турлар. Бо бүгү ажылдарны көргөш, чайын, июль ортандан бээр, аалчылар бажыңының ажыдышкынын эрттирип

Лифт башкарыкчызы Анар Ховалыг.

болур дээрзинге идегел бар.

Даш-оол МОНГУШ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮГ СОЛУН

Чагыдылга — 2017

2017 чылдың ийиги чартында «Шын» солуннуң чагыдылгазы Тываның бүгү почта салбырларында болгаш «Тывапечать» КХН-ниң киоскилеринде бо хүннерде чоруп турар.

Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижикчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	127,22	381,66	763,32
31730 — организацияларга	137,22	411,66	823,32

Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну үезинде чагыдып номчуңар!

Хүннүн медээлери

ЧАА ПУНКТУЛАР АЖЫТТЫНАР

Малды тарып боозадыр пунктулар Тывага ажилдап эгелээр.

Эттир болгаш сүткүр малды өстүрериниң талазы-биле ажил республикада эгелээр. Ол ажил малды тарып боозадырынның технологиясын ажыглаарынче шилчири байдалды тургускан.

Ол негелде езугаар ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы «Тарып боозадыкчы» деп регион программанын күүседип эгелээр. Аңаа дүүштүр регионга малды тарып боозадыр пунктуларны тургузарын көргөн. Чоокта чаа баштайгы ындыг пунктуларны Чөөн-Хемчик болгаш Кызыл кожууннарга тургускан. Программаны күүседир уурлуг беш чылдың дургузунда Тывага ындыг 10 пункту тургузары планнаттынып турар.

2017 чылда төрүүр мыйыстыг бода малдың 30-ден эвээш эвес хуузу тарып боозадылгаче хаара тудары планнаттынган деп, регионда Ветеринарлыг хайгаарал албаны дыңнаткан. Ажыттыг тарып боозадылгаче пунктуларынга Россияның уксаа-

жыдылга ажил-агыйларын эргежок чугула материалдарны — эттир-сүткүр герфорд уксаалыг бүдүрүкчү бугаларның 200 доза (туң) үрезин садып берген.

Тарып боозадылганың аргаларын ажыглаар чорук мал-маганның шынарын кыска хуусаада экижидер, мал аарын кызырар, оолдаашкынның хуусаазын баш удур тодарадып алыр арганы тыпсыр деп специалистер санап турар. Ол бүгүнүң түңнелинде продукцияның бот-үнези чиигээр, ажил-агыйларның орулгазы улгадыр, чижилгеге киржир аргазы экижири.

Тывада малдың баш саны 1,6 млн. четкен. Ооң иштинде мыйыстыг бода мал 180 муң баш, шээр мал — барык 1,4 млн., чылгы — 75 муң ажыг, хаван — 12,6 муң, сарлык — 10,7 муң, иви-сыын — 3,8 муң, төвө — 223 баш четкен. 2016 чылдың төңүзүндө эгелеп республика бодунуң бүдүргөн продукциясын Сибириниң улуг-улуг хоорайларына болгаш Москва чогуунче чорудуп эгелээр.

ЭМЧИ СЕСТРАЛАРЫНЫҢ ХҮНҮНДЕ

Май 12-де, эмчи сестраларының профессионал байырлалын таварыштыр Перинаталдыг төптүн мед-персоналынга Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол байыр чедирген.

Амгы үеде Перинаталдыг төпте ниитизи-биле 815 кижиге ажилда хаара туттунган. 123 эмчи-специалистерниң ажылынга 350 медсестралар дузалажып турар. Төпте чылдыңна 800 муң ажыг лабораторлук шинчилелдер чоруттунуп, ортумаа-биле 20 муң кижиге эмчи консультацияларын эртип, 2 муң хире гинекологтук кезишкиннер кылдынып, 5500 ажыг херэжженнер божуп-чиигеп турар.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолду төптүн кол эмчизи Елена Филимонова уткуп алгаш, конференц-залга эмчи сестралары-биле ужураштырган. Республика Баштыңы-биле ужуражылга үезинде регионда чурттакчы чоннуң өлүп хораар чоруун эвээжидер, оларның назызын узадыр талазы-биле

ап чорудар хемчеглерниң дугайында чугаалашкан. Тывада Медицина сестраларының ассоциациязының удуртукчузу Шораана Монгуш Шолбан Кара-оолдан Томскиниң специалистери-биле дуржулга солчур курстарны органиастаарын деткирин дилээр. Оон аңгыда кадык камгалал адырын сайзырадырының болгаш дүрген дуза чедирериниң шынарын экижидериниң дугайында айтырылганы база чугаалашкан. Ужуражылга үезинде эмчи сестраларының ажылы минута дургузунда-даа соксаваан. Харысалгалыг улуг эмчилер болгаш эмчи сестралары аарыг кижилерин хайгаарал чокка артырбааннар.

Перинаталдыг төптүн эмчи сестралары оларның профессионал байырлалында кичээ-гейни салып, байыр чедиргени дээш Тываның Баштыңы Ш. Кара-оолга өөрүп четтиргенин илереткеннер.

ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

ОДАЛГА СЕЗОНУ ДООЗУЛГАН

Кызылдың мэриязының шиитпирин езугаар 2016-2017 чылдарның одалга сезону май 15-те төнер. Ол хун хоорайның чуртталга бажыңнарын чылыдарын соксадыр, а чогуу изиг суг дамчыдылганын чурум езугаар үргүлчүлээр.

«Кызылдың ЧЭТ» АН бо эртип турар одалга сезонунда хоорайның чылыг-биле хандырылганын эки чорудуп, одалга системаның урелишкенин болдурбаан. Одалга сезону доостурга-ла энергетиктер келир кыска белеткел ажилдарын эгелээр. Ол чүлери дээрке кыска үеде илереттинген суг төктүр черлерни септеп-селип, чылыдылга системаның хоорайларының гидравликтиг

шенелдезин, ЧЭТ-тиң кол болгаш дузалал дериг-хереселдерин, магистральдыг болгаш чуртталга кварталдарының иштиги чылыдылга четкилерин кылыр дээш өске-даа ажилдар болур.

Бо чылын ол ышкаш хоорайның чылыдылга системасынга хамааржып турар Кызылдың ЗАГС девискээринде, Виланская, Калинин, Фрунзе кудумчуларында 50 чыл чедип турар ирип эргижирзэн хоорайларны солугуру көрдүнгөн. Ооң-биле чергелештир чылыдылга хоорайларын амгы үениң шынарлыг өл-шөк өтпес тудуг материалдары-биле чылыглап, оңгарлар дуглаан бетон-арматуралары үрелген черлерни солугурун планнаан.

tuvaonline.ru

ТООМЧА ЧОК ЧОРУКТУ БОЛДУРБАС

Тываның найысылалына «Муниципалдыг тургузуглар чөвүлели» Ассоциацияның ээлчеглиг хуралы болуп эрткен.

2016 чылда социал-экономиктиг хөгжүлдениң түңнелдерин ол хуралга үндүргөн болгаш ниити түңнелге кожуун бүрүзүнүң кириген салышкынынга доктааган. Ассоциацияның ажылынга республика Баштыңы Шолбан Кара-оол киришкеш, эргелеп-башкарылганың муниципалдыг адырының ажылында чедиш-киннерни болгаш четпестерни сайгарган.

«Үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдениң талазы-биле 2016 чылда республика багай эвес көргүзүлгелер болган — деп, Шолбан Кара-оол демдеглээр. — Ол дээрке колдуунда улуг-улуг инвестиция төлөвилелдериниң, казып тывышкын адырынга регион эрге-чагыргаларының деткимчезиниң ачызы болган». «Кризистин болгаш кызыг бюджеттин негелделеринге коллегалар оожум чаңчыгып турар. Оларның чамдыктары Чазактан ам-даа дотация манаарынга өйлөшкөн» — деп, Чазак Даргазы уламчылаан.

Ниитилелге турум чорук олардан аажок хамааржыр муниципалдыг эрге-чагыргаларның кол сорулгазы — боттарының девискээрлеринде чурттакчыларга ажилдаар байдалдарны тургузары, иделкейлиг ажил-херектерни деткири, бизнеске шаптыктап турар чүүлдерден адырлыры. Бо сорулгаларны тус чер бот-башкарылга органны бергедээшкн чок боттандырып болур, акша-хөреңги-даа негевес ажилдар-дыр.

Республиканың Чазак бо угланышкын талазы-биле улуг ажилды кылып турар. Чижээ, тудуг кылырынга, электр четкилерин кожарынга, чер участкаларын бүрүткедиринге негетинип турган дыка хөй бюрократчы чүүлдерни чайлаткан.

«Муниципалитеттер аразының аргыжылганын силерден, эргим коллегалар, сонургаан кижиге бар бе?» — деп, Шолбан

Кара-оол айтырган. — Чок ыш-кажыл. Бо ажилды чурумчудар дие кандыг-даа инвестиция негетинмес болгай. Чүгө чижилгелиг байдалды тургузар херек, ынчан шынар-даа экижири, аргыштырылга-даа чедингир апаар. Улаштыр улустуң ажил-агый дилээринге, орулгазын көвүдөдиринге байдалдар тургустунар».

Муниципалдыг эрге-чагыргаларның тоомча чок чоруу албан-хүлээлени соора ажыглаар чоруктарга чедирип турар. Ындыг фактыларның барын, ону билерин Шолбан Кара-оолдыңнаткан. Чижээ, бир кожуунда дарга кижиге «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» деп губернатор төлөвилелиниң киржикчизи кылдыр бодунуң бай-шыдалдыг төрелин кирипкен, а ол төлөвилелди чединмес кижилерге көргөн болгай. Бо таварылганы хынап турар. «Ооң түңнели кандыг-даа болур болза, эки ажил-херекти төрөп тыртып кылыр чорукту соксаттырар мен. Чединмес байдалдан уштунарының аргазын дилеп чоруур чүс-чүс кижилерге идегел берип турар төлөвилел-дир» — деп, Чазак Даргазы сагындырган.

Муниципалдыг тургузуглар ассоциациясы тус чер бот-башкарылганын хевирлеп тургузарының чорудулганын улуг салдар чедирер коллегалдыг орган болганда муниципалдыг эрге-чагырганы быжыглаарының, ооң харысал-

газын бедидериниң, ажылыг болдурарының, бедик-гежилдиг болгаш чон мура-ат-алдарлыгын чедип алыр талазы-биле иделкейлиг адал эгелээр уурлуг дээш Шолбан Кара-оол айтыганынчаар боттандырылганынгалары ажилдап кылдыр Кожууннар болгаш сум-чагыргаларының ажил-чоругазына эргелеп-башкарылгаларын республиканың заа шийгээдип алган.

Тус чер бот-башкарылганын хун бүрүзүн алын ажил-чарлыг чорук-ле холбаштыр органиастага чурттакчылар дарга-бүрүзүнүң ажил-чорудулгакөскүзү-биле үнелээр апаар. Тываның Баштыңы санап-рар. «Ажилды ынчаар туду-алырга, чогумчалыг түңнел-көстүп келир, ынчан боду-ажылының түңнелин эки бот-деп шыныгы-биле түңнээр тургустунар» — деп, Шолбан-ра-оол сүмелээр.

Ужуражылганың түңнелин эңки удуртукчуларны шаңа-«Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилели 2016 чылда күүселдизинге эки көргүзүлгелериг болг-дээш, Өвүр кожуунуң Са-Хөл суурда Шончалай-зыр-оол биле Тес-Хем ко-чагыргазының даргазы Ш. бан Самдан оларга Тыва-Баштыңының өөрүп четтир-кинин чарлаан.

КОЖУУННАРДА БАЙДАЛ-БИЛЕ ТАНЫШКАН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Чазак кижигүннери-биле ажилчын чөвүлел хуралды эрттирген.

Тываның Баштыңы бир дугаарында «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» деп губернатор төлөвилелиниң чер-черде канчаар күүсеттинип турарын коллегаларындан сонургаан. Суурларны тус-тус харыылап турар Чазак Даргазының оралакчыларына, сайыттарга суур бүрүзүнге чедерин, төлөвилелдин киржикчилериниң даңзызын база катап көөрүн, кандыг арга-биле олар шилигерткенни тодарадырын Шолбан Кара-оол бо айның эгезинде даандырган.

Төлөвилелдин киржикчилерин ажил-чарлыг шилир чорук чайгылыш чок дээрзин регион удуртукчузу демдеглээр. Чазак Даргазының ону харыылап турар оралакчызы Байбек Монгуш болгаш Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы бо чылын төлөвилелге киржир

кордакчыларның долу даңзызын кириер уурлуг, оларның социал байдалын аңаа тодаргай бижири.

Төлөвилелдин киржикчилериниң даңзызын тургузуп тура, аңаа тус чер эрге-чагыргаларының төрелдерин кириер болза, ындыг удуртукчуларны ажилындан үндүреринге чедир административтиг хемчег хүлээдири Шолбан Кара-оол сагындырган.

Ол ышкаш сезоннуң айтырылганы база ол хун Чазак кижигүннери сайгарып чугаалашкан. Ооң иштинде огород айтырынга база доктааганнар. Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы, өске-даа харысалгалыг тургузуглар огород ажилын кылырынга таарымчалыг байдалдарны муниципалитеттерниң удуртулгазы-биле кады тургузар уурлуг.

«Ажылыгыстың планын Чазак Даргазының оралакчылары болгаш сайыттар-биле тулгажытыр

көрдүвүс. Кыска хуусаалыг хөй үеде-даа күүседир ажил бажын ажыг, кол чүве — ооңгаан херээ чок. Эрткен дыштар хуннерде Чазак кижигүннер мээң даалгам езугаар көдээ үнүп, «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» деп төлөвилелдин күүселдизин сонургап көргөннер. Коллегаларының отчеттарын дыңнаткан, оларның ажил-херектер харысалгазының байдал өөренип көргөннер. Ажылы ректерни шиитпирлээр аргаларын эрге-чагыргалар чер-черлерге дилеп тывар ша-хөреңгини алыр десте тодарадыр уурлуг дээр оларга сагындырган мен. Чер эрге-чагыргалары-биле ажилдажылганың чугула ажилыгларын даарта болур муниципалдыг тургузуглар чөвүлели ассоциациязынга чугаалашкыс» — деп, хурал соонда Шолбан Кара-оол бодунуң бот-бижээр.

ТР-ниң албан езугаар сайтында

НАРЫН ЧОНУ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының хүннүн эрттирери-биле палатаның даргазы Х.Д. Монгуш баштаан делегация Эрзин кожууннуң Нарын суруга чеде бердивис.

Нарын суму чагыргазының чыгыш алышкын соонда сууга бажыңыңа келди. Ында тыва национал хериниң болгаш аргаан, аргаан национал хептериниң, аргаан болгаш чонар-даш, ус-шеверлерниң кылган адырларын, уругларның чуруктарының делгелгезин астаан, ону көрүп келген аа хөй-ле болду. Нарын чагыргазының даргазының ачызы Доржу Биче-оол аалчыларынга делгелгезин ашытырып тура, ус-шевер Мажааның ыяштан болоннар-даштан сиилбип кылдырларын көргүстү.

Хүн планнаттыңан хем-е эзугаар кардиолог эмчида Соскур-ооловна Оорыштан эмчилер бригаданың уңу Культура быжыңыңа кадыңа чырык, делгемге чоннуң хүлээп алыш-ыгелзэн. Эмчилерге кидиын хынадыр дээр эркен, улуг-бичи кижилердан улуг эмчилер келир арга-ла дыңнап кааган, к-ле чедип келгеш, оочураан. Оларны кардиолог Надежда Ооржак, ниити эр эмчилери Омак Чүл-өңгүнмаа Ооржак, Анжелит олар звилең-ээлдек ап, шинчип, ханының шыкын хемчээп, арга-берип, ижер ужуруг эм-бижип берип, шалыпкын ил турганнар.

Нарын Хөй-ниити палатазы-ыргазы Хонук-оол Доржу-аштадыр ТКУ-нуң баш-ывадан хостуг хүрешке спорт мастери Өргелээр афган дайының хоочүвүлелиниң даргазы Кара-оол, Тываның Чаан Сайын-Белек Түлүш, иканың кыс мөгелериниң Айдың Достай Нарын школаныңа чеде бер-Школаның директору Най Бораевна Дакаа арын чылы-биле уткуп,

Нарын сумузуңуң баштыңы Светлана Ийеевна Сопла.

школаның спорт залында асурагы спортчулар-биле ужуражылганы четтикпейн манаан өөреникчилеринге таныштырган. Аалчылар өөреникчилерге боттарын, ажил-ижин таныштырып, спортчу чедишкын-нерин чугаалап, чагыс-сүмени берген. Оон дараазында башкы Өргелээр Ондар, Чаан мөгө Сайын-Белек Түлүш хостуг болгаш тыва хүрешке мастер классты эрттирген.

Хөй-ниити палатазының ажил-чорудулгазын тураскааткан хемчеглерниң кол кезээ чон-биле ужуражылга хуралы дүүш соонда 15 шакта Культура бажыңыңа эгелзэн. Аңаа Хөй-ниити палатазының даргазы Х.Д. Монгуш ажил-чорудулгазы-биле каксы таныштыргаш, бир-тээ республиканың адалар чөвүлелиниң даргазы киж болганда, кол кичээңгейни өг-бүлөгө, ажи-төл кижизидилгезинге ада кижиниң ролун бедидеринче угландырып, кожууннарда, хоорай, суурларда, өөредилге организацияларында адалар чөвүлелдери-биле сырый харылзаалыг ажилдап турарын чугаалаан.

Эрткен чылдарда адаларны өг-бүлениң езулуг чегерикчилери болуру-биле сайгарлыкчы ажилче кыйгырып турган болза, а бо чылын кичээңгейни кижизидилге ажилынче улаан. Чижээлээр, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл кожууннарда хөй удаа

чедип, назы четпээн-нер, аныктар, чон-биле ужуражылгаларны эрттирип, оларның чагыс чер-чурттуулары чогаалчылар, композиторлар, күрүне, хөй-ниити ажилдарына хөй чылдарда ажилдап чораан кижилерниң дугайында чылыг сактышкыннарны кылып, ат-алдарлыг спортчулар күш-культура болгаш спорт-биле салым-чолун холбап, кадык амыдыралдың үлегер-чижээң чугаалап, мастер класстарны эрттирип, езулуг эр кижиниң мөзүшынарын хевирлээр талашы-биле суртаал ажилдарын чорудуп келген түңнелинде, ук кожууннарның аныктары, эр кижилер эки талаже түңнел үндүрген дээрзин ол чугаалаан.

«Силерниң бо Нарын суурдан үнген Тываның ат-сурагы кижилери база хөй болгай. Чаңгыс чижек кылдыр республиканы 18 чыл дургузунда удуртуп-баштап келген Григорий Чоодуевич Ширшинни чугаалап болур. Ол ышкаш Ада-чурттуң Улуг дайынында немец-фашист эжелекчилер-биле зрес-дидим демисежип чораан эки турачы чаңгыс чер-чурттууус Кыргыс Идам, афган дайының хоочуну Сарыг-оол Мөңгө-Баир оларга чоргаарланып чоруур бис. Өзүп олурар салгалдары-высты Төрзэн чуртунуң езулуг патриоттары кылдыр кижизидип, маадырларның херзэн уламчылап, күш-ажылга, спортка ынак, амгы үениң негелдези-биле сайгарлыкчы, сагынгыр-тывынгыр, чогаадыкчы езу-биле ажилдап шыдаар, кандыг-даа ажилды эгелеп алгаш, ону эчизинге чедирери күзенчиг. Арагалаашкын, наркомания, корум-чурум үрээшкыннери турбас ужуруг, бир демниг чурттаар, ажилдаар. Чүгле ынчан Тыва чуртууус бурунгаар хөгжүп, сайзыраар. Ынчангаш бот-боттарывысты хай дижи, чагып чугаалажып, бот-боттарывыска дузалажып, карактажып, каяа-даа найыралдыг, демниг, чер-чуртууустуң ат-

алдарын көдүрүп чоруулуңар» — деп, Х.Д. Монгуш анык-өскеннерге чагыын берген.

Дараазында Эрзин кожуун чагыргазының даргазы О.К. Хертек сөс ап чүве чугаалааш, Хөй-ниити палатазының хүнү-биле холбаштыр сууга келгеш, чон-биле ужуражып, кадык амыдыралды суртаалдап, ажыктыг, солун чугааны кылып, аныктарга чагыс-сүмени берип турары дээр, Хөй-ниити палатазының даргазы Хонук-оол Монгушка, ТКУ-нуң башкызы Өргелээр Ондарга, Тываның Чаан мөгөзи Сайын-Белек Түлүшке, Хөй-ниити палатазының килдис начальниги Надежда Күжүгетке, Хөй-ниити палатазының консультанты Маадыр Санданга

Леонид Кара-оол Сарыг-оол Мөңгө-Баирге шаңналды тыпсып тур.

ТАР-ның 95 чылынга болгаш Эрзин кожууннуң тургустунганындан бээр 75 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медальдарны тывыскан.

Х.Д. Монгуш хары сөс ап чүве чугаалааш, кожууннуң бедик шаңналы дээр өөрүп четтиргени илереткеш, Хөй-ниити палатазының хүнүн эрттиржип, сууга чедип келгеш, хөй чонну хүлээп ап, кадыын хынап, эмчи дузазын көргүскени дээр, кардиолог эмчи Надежда Ооржакка, ниити аарыглар эмчилери Омак Чүлдүмгө, Мөңгүнмаа Ооржакка, Анжела Иргитке, «Саян»

ансамблиниң артистери Демир-оол Кежиктиге, Аяс Кууларга, Орлан Маржымалга, Олчана Самданга, Айдаш Барымаага, чолаачы Анатолий Тюлюшке Хөй-ниити палатазының хүндүлел бижикирин тывыскан.

Афган дайының хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Леонид Кара-оол сөс ап чүве чугаалааш, бичизинден тура-ла оол кижини эр мөзүгө, кыс уругну звилең-ээлдек, кыс кижиниң бүдүжүгө өөредип кижизидерин ада-иелерге күзеп, аныктарга тайбың чуртталганы үнелеп, амыдыралдың кадык хевирин шилип алырын чагаан. Афганстанга дээрбечи үймээнчилерни чылча шаварыңа маадырлы-биле демисежип чораан дайынчы эш-өөрүнүң дугайында солун сактышкынны кылып тура, Леонид Кара-оол Нарын чурт-тук шериг албан-хүлээлгезин

Афганистанга эрттиргеш, 1987 чылда чанып келген Сарыг-оол Мөңгө-Баирге «Зрес-дидим чорук дээр» медальды тывыскан.

Байырлыг хурал соонда күрүнениң «Саян» ансамблиниң артистери солун программалыг концертин көргүскен. Чаңгыс чер-чурттуу Демир-оол Кежикти «О, Нарын» деп ырыны күүседирге, залда чон туруп келгеш, кады ырлажып, хей-аъттыг, сорул киришкынни байырлашкан.

Даш-оол МОНГУШ.
Авторнуң тырттырган чуруктары.

Акция

ЫЯШ ОЛУРТУРУ – БУЯННЫГ ҮҮЛЕ

Юкта чаа Тываның арга-арыг ажил-агыиының күрүне тединиң удуртулгазы-биле Бии-Хем кожууннуң Тайга иязының девискээринде 40 га өрттенген черге «Ыяш-пуртуп кал!» деп акцияны эрттирген. Аңаа Тываның иның, Тывада Федералдыг органнарның, Дээди судтуң, алыг информация чепсектериниң, аныктарның ниити шимчээшкыннериниң болгаш өске-даа албан-риниң төлээлери, ниитизи-биле 35 ажи-г организация-до чыгыы киж киришкен.

егниң байырлыг ажи-янынга Тываның Ча-аргазының оралакчызы

Байбек Монгуш, Тываның арга-арыг ажил-агыиының күрүне комитетиниң даргазы Альберт Бараан сөс ап, буянныг ажилга идеп-кейлиг киржип келгеннерге өөрүп четтиргенин илереткен. Оон аңгыда өрт айылының 90 хуузу кижилерниң арга-арыгга чорааш, оваарымча чогуңдан болуп турарын сагындырган.

— Бо акцияны экология чылын таварыштыр Тываның Чазааның 2017 чылдың май 2-де хүлээп алган доктаалы езугаар чарлаан. Черле ынчаш, чүгле бо чылын звес ооң мурнунда чылдарның апрель, май айларында Тываның өске-даа девискээрлеринге ыяштарны олуртуп турган. Бо хүн пөштер тарыыр деп турар черивис дээр, ооң мурнунда өрт халавындан когараан чер-дир. Маңаа 14 муң хире 1 харлыг чаш пөштерни олуртур сорулгалыг бис. Өрттен когаараан үнүштерниң орнун тургузуп, катап тарып турары-выс дээр-ле, бойдуска дузалажып, келир салгалдың чаагай амыдыралының бир кол үндезинин тургузуп турарывыс ол деп санаар мен — деп, Чазак Даргазының оралакчызы Байбек Монгуш чугаалаан.

Шаанда улуг улус «Ыяш кезерге, кижиниң назыны кыска-

лаар, а олуртурга узаар» деп чугаалаар чораан. Ынчангаш дыт азы пөш кескен соонда, орнунга ооң чочагайын албан катап тарып каар чаңчылдыг чораан. Амгы үеде ол чаагай чаңчылды сагып турарларның саны ховартаан. Дыка хөй арга-арыгның сырый ыяштары шаараргаш, кургап турарын чурттакчылар эскерип-ле тур боор. Тываның Чазааның бо чидиг айтырыг-же кичээңгейни угландырып, Россияның экология чылын таварыштыр ажыктыг акцияны эрттирип, чонну мөөңнээнинге киржикчилер өөрүп турганнар.

ТывКУ-нуң география факультетиниң 2 дугаар курстун студентизи Чоргаар Монгуш бодалын мынчаар илеретти:

— Маңаа келиривиске, агаар-бойдус езулуг ажилдарыңа таарымчалыг сериин-дир. «Ыяштан олуртуп кал!» деп акцияга бистиң бөлүктөн шупту 20 киж

келдивис. Ыяш олуртуру дээр, эң-не буянныг ажилдарның бирээзи деп санаар мен. Бистиң бо олуртуп турарывыс бичи пөштер келир үеде улуг арга кылдыр өзүп келирин бодаптарга, сагышка безин дыка өөрүнчүг. Шак мындыг акцияларны удаа-дараа эрттирип турар болза, Тываның арга-арыы кажан-даа төнмөс деп бодаар мен.

Тываның арга-арыг ажил-агыиының күрүне комитетиниң ажилдакчыларының эки органи-застыг ажылының түңнелинде, өрттен когараан тайганың девискээринде келир үениң мөңгө ногаан пөштери тарыттыңан. Ынчангаш ук девискээрниң чаш пөштериниң дазылы быжыгып, өзериңге чедир оларны арга-арыг ажил-агыиының комитеди бодунуң хайгааралыңа алган.

Сайсуу ДАРГЫН-ООЛ.
Авторнуң тырттырган чуруу.

Уң студентилери Даң-Херел Иргит, Чамбий.

Медээлер

Ажылды шыңгырадыр

Орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандылар албанның эргелели наркоманнарның, сагыш (психика) аарыг, далып-тырттар аарыглыг кижилерниң, арагачыларның аттарын кириген даңзыны ажык болдурар аргазын көөрүн саналдап турар. Кадык камгалал яамызы аңаа удур болганда, прокуратура болгаш орук инспекторлары кадыкшылының аайы-биле машина башкаарын чөпшээрвезен, ол хирезинде чолаачы шыңылгалыг улусту илередиринге хөй үени чидирип турар. «Коммерсант» солунуң бижип турары-биле алырга, бо чазын эмчиниң учедунда турар аарыг 1200 чолаачының машина башкаар эргезин казаан. 2010 чылда Россияның прокуратуразы наркология болгаш психоневрологтук диспансерниң даңзында турар 50 муң чолаачыны илереткеш, суд дамчыштыр машина мунарын хораан. Ук даңыда турар улустуң аттарын полицияга дамчыдып бээр-даа, хуу эмнелгелерде шын адын адавайын азы чажыт эмнедип турар аарыг улус дөмей-ле демделеттинмейн артып каар дээрзин эмчилер айтып турар.

Москваның наркомания талазы-биле эртем-шинчилел төвүнүң медээзи-биле, 2016 чылда чолаачы эрге алганнарның үштүң бир кезин наркологуң азы психиатрның хүлээп алышыкынынга кирген деп дөзүндө байыткал чок болган. Бо талазы-биле чөпшээрел бээр эмчи комиссияларының ажылын шыңгы кон-трольдаарын, санын эвээжедирин, чүгле күрүнениң эмнелге албан черлери кирген турарын инспекторлар чугаалап турар. Ол ышкаш чолаачының бодун ап турар байдалындан эмчи хайгааралында турар кижидир деп каразыг бар болза, орук инспекторларынга ону эмчи хыналдазынче албадал биле кириер эргени бээрин база орук озал-ондаа болган соонда, чолаачыларны машина мунарынга айыыл тургузуп болур аар кемдээшкиннерни алган бе дээрзин албан хынап көөр чурумну кириерин база саналдааннар.

Хоойлуда чаа чүүлдер

Март 18-тен эгелеп, оруктар септээриниң технологиязын сагыбайн турар таварылгада база Орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандылар күрүнө инспекциязының оруктун байдалын экижидер дугайында доктаалдарын күүсетпээни дээш, орук участогун харыылап турар орукчуларга торгаал онаар чурумну шыңгыраткан хоойлу күштүг болуп кирген. Септелге үезинде автотранспорт шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандылар негелдени сагываан азы орукту чаартып, эде кылып турда, айыылдыг байдал тургустунганда, торгаалдың хемчээлин 500 муң рубльге чедир доктааткан (12,34 КоАП). Орукту септеп турар деп баш бурунгаар айтып турар тускай демдек азы конус тургуспаан болза, удуртукчу кижиге 30 муң рубль чедир, юридиктиг эргелиг улус 200-тен 300 муң рубль чедир торгаалга онаажып болур. База бир чаа чүүл — бир эвес чолаачы орукчуларның буруузу-биле септеп турар деп орук демдээн эскербейн, озал-ондакка таварышкан болза, удуртукчулар 100 муң рубль чедир, юридиктиг эргелиглер 500 муң рубль чедир торгаалга онаажып болур. Оң мурнунда оңгул-чиңгил черни чок кылыр дугайында орук инспекторунуң берген албан бижиниң күүселдезин кылбааны дээш, удуртукчуну 2 муң рубль, юридиктиг эргелиглерни 20 муң рубльге штрафтаар турган болза, чаа хоойлу биле ол хемчээлди 100 муң болгаш 300 муң рубль кылдыр тус-тузунда улгаттырган.

Ийи катап эвээжедир

Чоокку каш чылдарда орук шывыының септээр хуусаазын ийи катап — алды чылдан он ийи чыл эрткен соонда кылдыр узадырын, ынчал кээрге чурттуң оруктарының септелгези ийи катап кызырлыр деп «Колеса.ру» портал бижээн. Ол дугайында федералдыг орук агентствозунуң медээлеринге даянган, Россияның автоорук эргелелиниң парлалга албаны дыңнаткан. Галина МАСПЫК-ООЛ белеткээн.

Федералдыг орук агентилелиниң федералдыг күрүнө албан чериниң Тывада М-54 «Енисей» автомобиль орук эргелелиниң даргазы Андрей Көк, «Восток» КХН-ниң чиңгине директору Сергей Уюсов массалыг информация чөпсектериниң журналистеринге 780-784 километр участогунуң бо хүнде септелгези кайы хире чоруп турарын көргүзүп, бо чылын кылыр ажылдарын таныштырган.

Дөрт километр орукту дескилеп, асфальт шывыын чаа технологияларны ажылап тургаш чаткан. Асфальтының кырыкы каадының кылыны 5 сантиметр. Бо орук участогунуң септелге ажылдарының чарыгдалы 40 млн. рубль. А байдалы нарын участоктарның капитал септелгезинге ортумаа-биле төлөвилел езугаар бир километр орук участогунуң чарыгдалы 30 миллион рубльден көвүдөөс ужурулуг.

Андрей Көктүң чугаалап турары-биле алырга, ниитизи-биле бо септелге сезонунда 111 километр орук участоктарының септелгезин, капитал септелгезин чорудар. Орукчулар Красноярск крайның, Ермаковск районунуң, Бий-Хем кожуунунуң, Минусинскиден Кызылга чедир оруктарга аңгы-аңгы хемчээлдиг ажылдарны чорудар. «Кызыл — Чадаана — Хандагайты — Боршоо» автомобиль оруунуң 55 километр участогунда септелге апрель айдан эгелей берген. Федералдыг оруктун угланышыкынын эскерткен соонда, 36 километр узаан. Бо орук участогунга көвүрүглер айыылдыг байдалда болгаш машина-балгат аргыжарынга федералдыг дүрүмнерге дүүшпейн турар.

Федералдыг автоорук чоогунда чурттакчылыг черлерниң (Сукпак, Элегес-Аксы, Ак-Тургу, Шагаан-Арыг, Чадаана, Солчур, Хандагайты) электри чырыдышыкынын, орук чоогунга бажыңнарга эрткен-дүшкен машина-балгаттың дааш-шимээнин чавызадыр дериг-херекселди, камгалал херимнерни тургузары, эргижир-ээн хоорзаларын солугуру дээш оон-даа өске ажылдар көрдүнгөн.

642-664 километр орук участогунуң капитал септелгезин кылыры-биле садыглажышыкыны «востокчулар» ойнап алган. 1970 чылдарда тургустунган хоорзалар эрип баткан сугнуң хемчээлинге күш четпейн чарлып, оруктун асфальт шывыын тиглендирип, үрелиринге чедир, айыылдыг байдалды тургузуп турар. Ус хемнин уну кадыр хаялар дургаар чээрби ийи километр орук шөйлүп чоруткан. Чамдык черлерде орук дыка кызы. Хар эрип, суггур чаас чаган соонда, хаялардан даштар бадарының айылы база улуг.

«Восток» КХН-ниң асфальт-бетон заводунда орук шывар асфальт кылыр хоюдугну лабораторияга хынаан соонда, ажылап эгелээр. «Енисей»

СЕПТЕЛГЕ АЖЫЛДАРЫ ЭРТЕ ЭГЕЛЭЭН

автомобиль орук эргелелиниң оруктун шынарын хынаар килдизиниң начальниги Анастасия Болдур асфальт шывыының каат бүрүзүнүң тургузуу аңгы-аңгы болур дээрзин тайылбырлады. Килдистиң ажылдакчылары оң шынарын хынаары-биле септелге участоктарында удаа-дараа үнүп турар. Хөй аар чүөктүг автомашиналар аргыжып турар оруктарның асфальт шывыының тургузуу кылын болгаш ылгалдыг болур ужурулуг. Оруктарның элээнинден (чамдыгы 20 хуу, өскези 80 хуу) база дыка хамааржыр.

«Бо чылгы септелге ажылдарын эртежи эгелей бердивис. Машина-техника-даа, дериг-херексел-даа, материалдар-даа бүдүрүлгевисте четчир. Септелге сезонун хуусаадан эрте дужаарының магадылалы улуг болгаш ону чедип алыр дээш, кызып ажылдаар бис» — деп, «Восток» КХН-ниң чиңгине директорунуң оралакчызы Антон Русских чугаалады.

Электри чырыдышыкынынга хамаарышкан айтырыгга, Андрей Көк мынчаар харыылады: «Төлөвилелди ажылдап кылып турар үеде электри коштурулганы дугайында «Красэнерго», «Тываэнерго»-биле керээни чарып, кайы орук кезээнге трансформаторну тургузары-биле дугуржулга езугаар ажылдап турар бис».

Росавтоорук регионалдыг оруктар-же улуг кичээнгенин угландырып турар дээрзин Андрей Көк демделгезен. 2018 чылдың январь 1-ден эгелеп федералдыг автоорукту албан езузу-биле Р-257 кылдыр адаар. Агаар-бодустун чылып келгени-биле «востокчулар» септелге сезонун бир ай бурунгаар эгелей берген. Эрткен чылын септелге сезонунда 77 километр орук участогунуң септелгезин, капитал септелгезин чоруткан болза, бо чылын оң хемчээли 31 хуу өскөн.

СТУДЕНТИЛЕР-БИЛ УЖУРАЖЫЛГА

Кызылдың транспорт техникумунда студентилери «Восток» КХН-ниң зазынга, асфальт-бетон завод чедип, ажыл-чорудулгазы-бил ныхшан. Тус өөредилге чериниң дентилери чылдың-на өөредилгелының төнчүзүндө бүдүрүлгө пра-зын ында эрттирип турар.

Экскурсия «Енисей» автомо-орук эргелелиниң шенелде лабо-риязына эгелээн. Эргелелдин ор-шынарын хынаар килдистиң началь-Анастасия Болдур оларга асфальт-кандыг материалдардан кылырын оон тургузуун таныштырган.

«Восток» КХН-ниң чиңгине дирек-тору Сергей Уюсов бүдүрүлгезинге эр-сияны эрттирген. Бүдүрүлгө 20 чы-дургузунда орук тудуу болгаш сеп-теп ажылдарын кылып келген. Сеп-теп чылдың дургузунда «востокчулар» 44 ло-метр орук участогун тудуп, ажыл-та кириген.

Студентилерниң улуг сонугура-күчү-күштүг аар чүөк автомашина-ры болдурган. Олар машиналар-кабиназынче кирип, тураскаал кыл-фото-чуруктарга тырттыржып алган. Экскурсияның төнчүзүндө студент-и-солагай талакы дачалар чоогунда-ас-фальт-бетон заводунга чедип, о-девискээринде орук шывар асфаль-кылыр хоюдугну хынаар лаборатория-сайны аңгы-аңгы хемчээлге үүрмек-те-дериг-херекселдерни, бетон-де-м-бүдүрүлгезиниң кылыгларын көргөн-Кызылдың транспорт техникумунун-курсчулары боттарының сонугура-а-тырыгларына харыыларны ап, дыка-ажыктыг, чаа чүүлдерни билип алган-

Шончалай ХОВАЛЫ

Авторнуң тырттыр-чуруктары

Сергей Уюсов-биле ужуражылга үезинде

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

МӨҢГЕ НОГААН СЕСЕРЛИК

Май 8-те ТР-ниң ИХК албаны бүгү россияжи «Тиилелгениң аргазы» деп экологтук патриотчу акцияга каттыжып, Ада-чурттуң дайынының Тиилелгезинин 72 чыл оюн, ээлчеглиг мөңгө тураскаалдың хадыларын тарып, байырлыг байдал-биле уткаан. Тиилелгениң аргазы» деп акция 2015-жылдан баштап Россияда 70 чыл байырын ут-тайын шөлүңгө амы-тынындан чар-чарып, 27 миллион өгбелеривистиң адын экидери-биле, Россия деңнелдиг элдерин сагындырайн. ТР-ниң ИХК-профессионал өөредилге төвүнүн иштинде «Алдарның алды» деп ногаан сесерликке эрткен май 7-де 49 чаш өзүмнери турган. Ында тараан хады ТР-ниң иштиги черектер адыр-адыр, хоочуннарының – Ада-чурттуң дайынының киржикчилери, чуртунуң алгазы, келир салгалдың амыр-амыр чуртталгазы дээш, амы-тынын чокка бергеннерин чырык адын эжиткен сүлдө демдээ болган. Байырлалды ТР-ниң ИХЯ-ның сакчы, полицияның генерал-майору Александр Лобанов чылыг-чымчак эр-биле ажыдып, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери – ИХК шунга ажылдап чораан хоочуннарга азында мөгейи сөстөрүн чугаалаан: «Хүндүлүг, хоочуннарывыс! Силер, истиг Германияның эжелекчиле-чыла шаап, каржы-дошкун дайын-нын белен эвес оруктарын эртип, алга дээш туржуп, маадырлыг эрес-чорууңар-биле тиилелгени чедип, чурту камгалаан Маадырларывыс-

тыр силер. Салгалдарыңар, бистерге, тайбың ак-көк дээрн, хостуг чуртталга-ны шаңнааныңар дээш, чүректеривистиң ханызындан күдүк басып мөгейип тур бис. Ынчалза-даа чылдар эрткен тудум, кайгамчыктыг кижилеривис бистен чар-лып, хуннуг черден кезээ мөңгөде чоруптары хомуданчыг-дыр. 1-ги Ыраккы-Чөөн чүк фронтузунга Японияга удур дайылдажып чораан хүндүткелдиг улуг өгбевис Михаил Иванович Удуранин эрткен чылын оскундувус. Бо чылын Улуг Тиилелгениң 72 чыл оюн Ада-чурт-туң Улуг дайынының киржикчилерин-ден чаңгыс артакан өгбевис Владимир Леонидович Маландин бистиң-биле дем-дегеп уткуур. Ол Воронеж фронтузунга, 1-ги болгаш 2-ги Украина фронтуларынга дайылдажып чораан маадырывыс-тыр. База ол ышкаш тылдың 7 киржикчизи болгаш дайын хоочуннарының 3 агай-лары-биле Тиилелгени байырлаар аас-кежиктиг бис.

Оон аңгыда корум-чурум тудуп, албан-херээн күүседип чорааш, амы-тынындан маадырлыгы-биле чарылган коллегаларывыс база эвээш эвес. Мын-дыг аар чидиргилерден чүректеривисте артып калган мөңгө омурларны «Алдар-ның аллеязынга» улам диригжидип, эрес-дидимнеривистиң алдар-адын мөңгөжидер арга бисте барыңа чор-гаарланып, өөрүвес аргам чок. Ынчан-гаш бөгүн чаш өзүмнер олуртурунга үлүг-хуузун кириштирип келген сил-лер бүгүдөгө четтиргеним илереттим. Ылаңгыя өзүп олурар салгалдар бары чоргааранчыг-дыр. Мындыг бедик киж-изидилгели буйанныг иштен ажы-төлүвүс арга-арыг хамаанчок, чаңгыс хадыны

тарып алыры, ону быжыгыже ажаап-карактаары кайы хире берге чүүл деп чүвени караа-биле көрүп, холу-биле тудуп тургаш, билип алыры – үлгер-чижек берип турарывыс. Ынчангаш Силер бүгүдөгө, өзүм бүрүзүн ынакшыл-биле, сагыш-сеткилдин ханызы-биле олуртурун дилеп, бөгүн чаагайжыткан ногаан сесерлиивиске 25 чыл эрткенде, кайгамчыктыг чараш, чоргаар бедик хадылар, шивилер быжыгып өскөш, ногаан сесерликти каастаар дээрзинге улуу-биле идегеп артым – деп чугаалаан.

Тураскаалдыг хемчегге бо чылын эргелеп-башкаар албан черлеринин удуртукчулары болгаш хоочуннары, яамының иштинде тургустунган ниити-лел чөвүлелинин кежигүннери Ирина Бадырғы, Нана Шангина, Чодураа Кун-зек, Алексей Сат, Ай-Херел Арган-оол база «Бойдустуң чүректери» деп ТР-ниң экологтук ниитилел организациязы, «Тываның эриг баарлыг чүректери» деп ТР-ниң аныяктар шимчээшкининин идеп-кейжилери болгаш ТывКУ-нун студенти-лери киржи, «Алдарның Аллеязынга» чаш хадыларны немей олуртканнар.

Ол ышкаш РФ-тин Президентизи Владимир Путинниң Чарлыы-биле ТР-ниң ИХК-ниң ажылдакчызы, полицияның улуг лейтенантызы Эдуард Кошкар-оолга өрт айылындан кижилерни камгалаа-ны дээш, күрүне шаңналын байырлыг байдалга тыыскаан. Байырлалдың төн-чүзүндө тус черниң ведомствозу өртектиг белектерни хоочуннарга сөннээн.

Бүгү Россияжи «Тиилелгениң арга-зы» деп экологтук патриотчу акция өгбелериниң тура-соруун, алдар-адын мөңгөжидип, олурткан өзүм бүрүзү маадырның чуртталгазының оңмас дириг сактыышкыны болуп артар.

ИХЯ-ның парлалга албаны.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

Делегейинин ийиги дайынынга, фа-шистиг Германияны тиилээнинин 72 чыл болган байырлалында, Май 9-та, Россияның Камгалап сайыды Сергей Шойгу Маадыр Москвага шериг парадын хүлээп алган. Шаг төөгүдөн делегейиниң бирги, ийиги дайыннарын Россия, маадырлыг орус чон тиилеп келгени төөгүдөн балалбас.

Бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Сергей Шойгу муң-муң кижилерин амы-тынын кам-галаар дээш, кызымаккай ажылдап чоруур. Бөмбүрзектиң барыын талазы, Чилиге, болган улуг өрттү өжүреринге Россияның Оңза байдал-дар яамызы дузалашты. Сергей Шойгу Маадыр делегейиниң айыыл-халапка таварышкан чо-нунга ачы-буянын доктаамал көргүзүп чоруур.

Май 9-та оон хүлээп алган парадда Россияның шерининиң сүр-күчүзүн көргүскен. Арктикага ажыглаар чаа шериг техниказын база аңаа чон көрдү. Тиилелге хүнүндө шериг парадын тыва кижилер хүлээп алганы дээрге биске, тыва чонга, улуг өөрүшкү болгаш чоргаарал.

Шөмбүл БАЙЫР-ООЛ.
Чаа-Хөл суур.

БҮГҮ ЧҮВЕНИ ФРОНТУГА!

1941 чылдың июнь 21-де даң бажын-да немец-фашистиг эжелекчилер Совет Эвилелинче оор езу-биле халдаан деп медээни Тыва Арат Республиканың чону улуг килең-кылык-биле хүлээп алган.

Тускай бот-догуннаан күрүне-даа турган бол-за, орус чон-биле чаңгыс эп-сеткилин көргүзүп, «Бүгү чүвени фронтуга!» деп кыйгырыгның адаа-биле Кызыл Шеригге дузалаар дээш акша-төгери, мал-маган, идик-хеп, аш-чем болгаш өске-даа белек-селектерни чыып, «Кызыл коштарны» фронтуге чорудуп турган. Бүгү Тываның чонундан фронтуге белек-селек чорутпаан кижилер-даа чок.

Чылдың-на Улуг тиилелгениң хүнүн та-варыштыр немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаварыңа үлүг-хуузун кадып, фронтуга дузаламчы чыыр талазы-биле эң идепкейлиг ажылдаан чаңгыс чер-чурттууларывысты чоргаарал-биле адап турар бис. Оларның бир-ээзинге Кызыл-Тайганың баштайгы Дасык дар-газы Чалзып уруу Хончулаар Сат хамааржыр. Ол сумунуң арзвечилерин эвилелдеп алгаш, аалдарны кезип тургаш, белек-селек чыгган. Ол үеде Кызыл-Тайгадан фронтуга дузаламчы кылдыр эң хөй мал берген кижилер Хунапай оглу Амбырал Монгуш болган. Ол ийи аскыр өөр чылгызын үзе сүргөш, белек комиссиязынга хүлээткен.

Алды-Ишкинниң алды дугаар арбанындан Аңмай-оол биле Самбын Түлүштер фронтуге чорудары-биле суму чонунуң чыгган бөлзөн аът шанаанга долдур чүдүргөш, Кызылга ийи катап чедирген. Оон аңгыда донурган кодан эъттерин база ийи шанак иштин дужааган. Ол үеде Ал-ды, Үстүү-Ишкиннерге арганың ак коданы ол хире элбек турган-дыр.

Алды-Ишкин бажының үндезин чурттакчы-зы Сундуй Ооржак он сес ажы-төлдү: 9 оол, 9 кысты өстүр азырап каан. Ортун оглу Мурзууна Ооржак шериг албан-хүлээлгезин Тываның араттың шеринге кончуг эки эрттиргөш, өске эки турачы эш-өөрү-биле кады 1943 чылдың сентябрь 1-де фронтуге аъттаныпкан. Мур-зуунаны кады төрээнери-биле ачазы үдеп келгөш: «Эки чоруур сен, оглум» – дээш, олун куспактап, чыттап чарылган. Мурзууна Ооржак Украинаның Ровно хоорайын хостап тургаш, маадырлыгы-биле амы-тынындан чарылган.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга немец-фашист-иг эжелекчилерни чылча шапканындан бээр 70 чыл оюн таварыштыр чаңгыс чер-чурттуувус, эки турачы Сундуй оглу Мурзууна Ооржактың тураскаалын оон төрзэн чери Ишкин суурда тургускан. Оон автору уран шевер скульптор Товариштай Ондар болган.

Чылдың-на ишкинчилер Улуг Тиилелгениң байырлалын таварыштыр Төрзэн чуртунуң хосталгазы, келир үеде салгалдарның аас-кежиктиг чуртталгазы дээш амы-тынын берген эки турачының тураскаалыга келгөш, дириг чечектерни салып, мөгейип, сактыышкынарны кылып турарлар.

Сандю ТЮЛЮШ.

БАЛДЫР СЫКПАЙН ЖЫЛДАП ТУРГАН БИС

Улуг назылыглар Тиилелге хүнүн төртүтүнген күндөн артык манаар. Байырлал хүнү чоокшулаан дум, хоочуннарың сагыш-сеткили дойлу, дайын-дарының үезинде база дошкун чылдарның соонда рттуң дискке караандан туруп турган үелери карака-руттунуп, үениң, чуртталганың хол дегген дырышкак-актарын куду өөрүшкүнүң, муңгаралдың дамдылары-ла бадып келир.

Лдың, Росгвардияның Тывада салбырының ведомство-ышкаар камгалап килдизинин хоочуну 88 харлыг Зоя Ар-сеньевнаның сактыышкынын бо үндүрүлгөдө чуларывыска таныштырар-дыр бис.

Вам чеди уругну божааш, чырык өртемчейден эрте чар-руткан. Ынчан мен 4 харлыг турган мен. Хөөкүй ачам улуг уруглары-биле бут кырынга тургузуп, кижизиткен» хоочун Бодунуң допчу-намдарының арыннарын таптыы чыскаап бижээни ышкаш чугаалап эгелээр кижилер. Зоя-тьевна Би-Хем кожуунуң Ленинка суурга төртүтүнген. рттуң Улуг дайыны оон ачазын 1943 чылда алгаш, өскүс арткан ажы-төлдү колхоз чаглактап, өстүрүп, ап чораан. Ынчан 8 харлыг Зоя улуг улус-биле деңге-ап турган. «Дайын үезинде кижилер бүрүзү «Шупту чүүлү-жү!» деп кыйгырыг-биле дүн-хүн чокка ажылдап тур-уп катап дайынче аъттанып турган эки турачылар Өөк

суурнуң чанындан эртип бар чор-да, кудумчузе үне халып, хол ча-йып, ыглап үдеп турганывыс-даа бар. «Дайын төнгөн» деп медээ-дыңнааш, черге кээп дүжүп, ку-спактажып, өөрээнивестен ыглап шаг бооп турган бис» – дээш, Зоя-Арсеньевнаның үнү сириңейни-берди. Кезек ыгтавайын олургаш, чугаазын уламчылады.

«Салчак Калбакхөрекович Токаның Ада-чурттуң Улуг дайы-нының тиилелгезинге, Тываның сайзыралыңа кириген үлүү улуг. Ол дарга-биле чаңгыс хүн төртүтүнген хүнүвүс (декабрь 15) демделгээр турган бис. Бир катап аңаа ужурашкан-даа мен... Чайын колхозче тарылга ховузуңуң кыдыы-биле ботинка идиктерим кожа шидээш, эгин ажыр октап алгаш, кызыл-да-ван кылаштап олур мен. Артымдан улуу кончуг хеме ышкаш чычаан келгөш турупкан. Соңгадан Тока дарга бажын уштуп алгаш: «Бээр олур думам, чедирип каалы» – деп бо-ла. Чугаакыры-даа кончуг дарга болду. Баштактарың-даа. «Мээң чолаачымның өөнүң ишти болур сен бе?» – деп-даа балдырла-ды. А мен аныяк кыс чүү боор арным кызып, ыядып-ла орган мен ийин» – дээш, Зоя-Арсеньевна хүлүмзүрдү.

1950 чылдарның эгезинде тускай курстар дооскаш, Эрзин суурнуң эмнелгезинге эмчи сестразыңа ажылдай берген мен.

Оон соонда Кызыл хоорайга школага тон азар кижилер кылдыр, хаптар бүдүрер лабораторияга-даа ажылдадым. 1960 чылдарның эгезинде Зоя-Арсеньевна Тыва АССР-ниң иштиги черектер эргелелинде ведомстводан дашкаар камгалап килдизинге кассир болуп ажылдай берген.

«Бистиң үевиште ажыл – эң-не кол кижизи-диктивис, өөредиктивис, чемгериктивис турган. Ынчангаш кижилер бүрүзүнүн харыскалганы ынчан кончуг бедик. Дайын үезин эрткен улус хептиң, чемниң, херекселдеринин үезин кончуг эки би-лир. Амгы үеде солун-сеткүүлден, телевизордан көөрге, ында-мында үптээн, тонаан, үрегдээн болур. Сагыжым аарыыр-дыр. Аныяк-өскөнгө, бо үениң улузунга чалгаа-биле демиселди күштелдирерин, кандыг-даа кижини хүндүлөп чоруурун күзээр-дир мен» – деп, чагыс-сүмезин хүндүлүг хоочун берип орат.

Ада-чурттуң Улуг дайынының тиилелгези-биле Росгвардияның Тывада салбырының ведомство-дан дашкаар камгалап килдизинде чаа ажылдап келген аныяктар Зоя-Арсеньевнага аалдап, байыр чедирип, белек-селзэн сунуп, хоочундан арга-сүмезин алганнар.

Бистиң корр.

2014 чыл. Улуг Тиилелгениң бүдүүзүндө.

Кызыл хоорайга

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕН

Эрткен айның ортан үезинде чаа ажиттыңан «Мөңгүлек» спорт клубунга май 3-6 хүннеринде ТР-нің хөй дакпыр чемпиону, бокска Россияның спорт мастеринге кандидат Саян Хертекович Серековтун чырык адынга тураскааткан республика чергелиг бокс маргылдаазы болуп эрткен.

Саян Бай-Тайга кожунун Тээли суурунга төрүттүнген. Ооң 6-7 харлыг үезинде ле шыкка ыймактажып, кудумчуга өөрү оолдар-биле чокурунга сундулуун авазы Мария Хертековна дыка элдепсинип, оглун: «Ынчанмас чоор, эш-өөрү-биле чогушпас, найыралдыг болур, оглум» — деп чагып-сургап-даа чадашкан. Бичии Саян ханын үндүр шашкылажып алгаш-даа, чанып келгеш, черле алдырбас: «Хүрежип турдус ийин, оюн ышкыжыл, авай!» — деп каар турган.

Школачы чылдарында, эге класстарга өөренип турда-ла, тренер-башкы Омак Шоолай Саянны бокс секциязынга кирип алгаш, сонургалдыг, кызымак оол-биле

сырый холбаалыг ажилдай берген.

Школаны дооскаш, ол Кызылдың Олимпийжи курлавырлар училищезинче өөренип кирип алгаш, бокска РФ-тиң спорт мастеринге кандидат, ТР-нің күш-культуразының алдарлыг ажилдакчызы Шолбан Дандарның өөреникчизи болуп берген. Удатпаанда Саян Республика иштинге, Россия болгаш Европа чергелиг бокс маргылдааларынга эки түңнелдерни көргүзүп, шаңналдыг черлерни удаа-дараа чаалап ап турар болуп берген.

Училищезин дооскан соонда Саян Хертекович Тээли суурга уругларның спорт школазынга тренер-башкы болуп ажилдап чораан. Тыва бокс спортунун хөгжүлдезинге улуг үлүг-хуузу кирип чораан салым-чаяанныг спортчу аныяк назынында бо чырык өртемчейден чарлып чорутканы дыка харааданчыг. Ынчалза-даа тыва спортчулар, тренер-башкылар болгаш чоок улузу ооң адын, чырык овуру-хевирин кезезде чылыг сактып чоруурлар.

Саян Хертекович Серековтун чырык адынга тураскааткан бир дугаар эртип

Маргылдааның киржикчилери.

турар маргылдаага Тываның барык шупту кожуннарындан бичии болгаш элээди оолдар хөйү-биле киришкен.

Ийи-үш хүн дургузунда уламчылаан маргылдааның түңнел оюннарынга 24-28 килограмм деңзилиг оолдар аразынга үшкү черге ЦСКА-Тыва командазының төлээзи Айдаш Салчак төлөптүг болган. Ийиги черни Улуг-Хем кожундан Руслан Төвүү элээн. Бирги черни Бай-Тайга кожунун боксеру Сайын-Белек Күжүгет чаалап алган.

30 килограмм деңзилиг оолдар аразынга Каа-Хем кожунунун төлээлери Эртине Комбуй-оол бирги черге, Самир Монгуш ийиги черге төлөптүг болганнар. 34 килограмм деңзилиг оолдар аразынга бирги черни Чадаана хоорайның боксеру Күдерек Ооржак чаалап алган, ийиги черде Тес-Хем кожунунун элээди спортчузу Найдан Билчеймаа болган.

2003-2004 чылдарда төрүттүнген, 40 килограмм деңзилиг оолдар аразынга ЦСКА-Тыва командазындан Мergen Шимит-оол удурланыкчызы Бай-Тайга кожундан Уран-Даш Хүрең-оолду тиелээш, бирги черни чаалап алган. Үшкү черни Чеди-Хөл кожунунун төлээзи Шооаа Ховалыг алган.

Бежен килограмм деңзилиг оолдар аразынга бирги черни ЦСКА-Тыва командазының боксеру Каң-Демир Күжүгет, ийиги черни Кызыл кожунунун төлээзи Эрес Монгуш, үшкү черни Каа-Хем кожундан Айслан Байыр-оол тус-тузунда элээннер.

1999 чылда төрүттүнген, 52 кило-

грамм деңзилиг оолдар аразынга ийиги черлер дээш оюнга Олимп курлавырлар училищезинин су Баян-Херел Дапый-оол удурлан, Аржаан Монгушту тиелээш, бирги чаалап алган. Үшкү черде ЦС командазының төлээзи Май-оол оол болган.

Бежен алды килограмм деңзилиг оолдар аразынга изиг демиселдиндинде Улуг-Хем кожунунун боксеру сан Доңгак Тес-Хем кожунунун т Аңгырак Чамзырайны сан аайы-бил лээш, бирги черни чаалап алган, черге Аңгырак Чамзырай, үшкү чер нун сургуулу Сылдыс Оолакай те болган.

Алдан килограмм деңзилиг о аразынга түңнел оюнга бокска Росс спорт мастеринге кандидат Вла Чооду биле Саян Серековтун чоок дуңмазы, бодунун килинге респ чемпион Айдун Норбуужук бирги, черлер дээш изиг-изиг шашкыла Владимир Чооду тиелеп үнген. О чырык адынга тураскааткан респ чергелиг маргылдаага ооң хан дуңмазы Айдун Норбуужук ийиги төлөптүг болганынга Саянның Мария Серекова болгаш өөнүн чоок дөргүл-төрелдери чоргаарп Айдунны ошкап-чыттап, карактар чаштары чайгаар-ла бадып турд Үшкү черге ТКУ-нун сургуулу Су Сундуй төлөптүг болган.

Эрес

Сегиржип алыышкын үезинде.

Сүт-Хөлге

«КЫЗЫЛ КОШКА»
ТУРАСКААТКАН

Хөл шыдыраага чаңчыл болган «Кара-Бай» кубогу дээш 22 дугаар болуп эртип турар маргылдаа Сүт-Хөл кожунун Кара-Чыраа сумузулга Улуг Тиелелгениң 72 чылының бүдүүзүнде болган. Эң-не эгезинде бо маргылдааны ооң дөргүл-төрелдери төрзэн сумузулга эртирген. Ооң соонда кожун деңнелинге, ам республика чергелиг эртип турар апарганы бо.

Ук мөөрейни бо удаада тыва чонун Ада-Чуртун Улуг дайынының үезинде акы-дуңмалышкы ССРЭ-нің Кызыл-Шериинге чоруткан дузаламчы белээ — Кызыл кошка тураскаадып эрттирген. Бай-Тайга кожундан хоочун мөге, шыдыраачы, ус-шевер Хунан Киров, Барыын-Хемчик кожундан Россияның алдарлыг башкызы, шыдыраачы Чамыяң Ондар, Өвүр кожунунун шыырак шыдыраачызы, эмчи Валерий Куулар болгаш Сүт-Хөл кожунун чагырга даргазы Дайынчы Ондарга баштадып алган командалар база кожа-хөлбээ Чөөн-Хемчик кожунун

шыырак ойнакчылары чыгып келгеш, күжүн шенешкеннер. Киржикчилерниң саны ниитизи-биле 36 киж.

Маргылдаа эгелээр мурнунда ооң деткичизи Сергей Ооржак баштайгы Кызыл кош болгаш тыва чонун дайын үезинде дузаламчызының дугайын кысказы-биле төөгүп чугаалааш, 1942 чылда тырттырган кино-фильми көргүскен.

Өгбелерниң буянныг үүле-херээ чыылганнарның сеткил-сагыжынга четкени чугаажок. Хөй-ле киж аңаа санал-оналын кириген. Ооң соонда Сергей Ооржак «Кызыл кош» деп барым-даалыг тоожуну төндүрүп турарын дыңнаткаш, ТАР-ның Кызыл Тугун Совет шериглерге болгаш тыва шериглерге тыпсып турар чурукту база 1945 чылдың май 1-ниң хүнүнде Германияның Рейхстаг кырынга эң баштай астынган Тиелелгениң Тугунун чуруунун хоолгазын Кара-Чыраа школазының музейинге белек кылдыр сөңнзэн.

Шыдыраа шөлүнге демисел кончук солун болган. Изиг-изиг демиселдерниң түңнелинде билдингир шыдыраачы Валерий Куулар тергиидеп үнген. Чадаана хоорайның төлээзи Сергей Куулар үжүрлешкен. Ооң чаңгыс командада эжи Адыг-оол Ондар үшкү черге төлөптүг болган.

Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.
Авторнун тырттырган чуруу.

Маргылдааның чамдык киржикчилери/тиилекчилер-биле.

Тере-Хөлге

СПОРТЧУ
МАРГЫЛДААЛАР

Күш-ажылдың болгаш часты иырлалы май 1-де кожунга аныя болгаш назы четпээннер аразы спортчу аңгы-аңгы хемчеглер бо эрткен.

Назы-хар аайы-биле чадаг чар хүреш маргылдааларын кожунун кула килдизиниң даргазы Виолетта Хуужан аныяктар болгаш спорт талазы-биле стел лист Белек Шыырап башкарып эрттире

Аныяк херээжен улус аразынга 1 метрге 1-ги черни — Өнер Шыырап, орту назылыглар аразынга 800 метрге 1-ги чер — Айдыңмаа Седип, хоочуннар аразы 500 метрге 1-ги черни — Уран Соном чаа алган. Аныяк эр улус аразынга 3000 мет 1-ги черни — Дамир Доржу, ортумак назы эр улус аразынга 2000 метрге — Менги Жан, хоочун эр улус аразынга 1500 мет Шолбан Куулар тиилекчилер болган. 7-10 харлыг назы четпээн оолдар аразы хүрешке 1-ги черни — Чаян Середор, 3-кү черни — Салым Иргит, 3-кү черни — зураш Данаа, 4-кү черни Начын Хуу чаалап алган.

Тиилекчилерни Шынаа сумузуунун ырыкчызы Аян Дудуп, Эми сумузуун ырыкчызы Экер Хуужан, Каргы сумузу чагырыкчызы Буян Шыырап, чурттап коммунал ажил-агыының даргазы А Сундуй, кожунда «Чаңгыс демниг Россия партиязының даргазы Саяна Чыпсым, эки мист Түмен Ховалыг деткээннер. Кожун командалар аразынга хөглүг старттарга 1-кү черни кожунун суд ажилдакчылары, 2-кү черни кожун чагыргазының ажилдакчылары, 3-кү черни культура адырының коллег тиви элээн.

Уран Соном

уран чүүл школазының директору

ЧУРТАКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тываның Камбы-лама
телелиниң чалааны-биле
Гоман хүрээзинден ла-
башкылар ыдыктыг Манда-
ном-езулалдар база өөредиг-
таал кылыры-биле бистиң рес-
публикада чедип келген. Ыдыктыг
таалдарның болур чери — бо
май 17-ден 27-ге чедир
Бадырғы аалчылар бажыңы.
Айтырыг тургузар телефон:
8-999-960-74-46.

Тере-Хөл жундан медээлер

АЗЫ ЧЕТПЭЭННЕР- БИЛЕ АЖЫЛ

Тере-Хөл жундан 9 дугаар
пунктузунун даргазының
бан хүлээлгезин күүседип
рар полицияның улуг лейте-
нтызы Рустам Доржу назы
тпээннер ортузунга кем-херек
предишкиннерин болдурбазы-
ле профилактиктиг лекцияны
жундун Дудуп Михаил аттыг
тура төвүнге эрттирген.

зы четпээннерге эр кижикандыг
д, келир үеде кандыг мергежил-
н шилип алырыл, бодун канчаар
аарыл, оор-суук, чыдыг чашпан
яның, арагалаашкынның кижик-
айы хире хоралының дугайында
тырып, дыңнадыг бижиктерни
Өереникчилер лекцияны улуг со-
биле дыңнап, сонугаан айты-
ыңа харыыларны алган.

ОЗУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Жоунун өөредилге килди-
ин даргазы Нелли Кунчун
туртук ортумак школазының
зукчулары-биле ужуражылга-
эрттирген.

зукчу класстың башкызы Улья-
ырап база Нелли Кунчун 12
кчиге аңгы-аңгы адырларда
п турар специалистер дугайында
ыры кылган.

зукчулар келир үеде эртем-би-
ип алгаш, муниципалдыг албан
инге, төрзөн чуртунга ажилдаар
тер.

ХООЧУННАР БАЙЫРЛААН

ай байырлалдарында
уннун үжен ажыг идепкейжи
уннары чыгып, «Кайгамчык
катап эглип келди!» деп ыры-
ыг, баштак концертин чонга
үскен.

ун чагырыкчызының социал по-
лазы-биле оралакчызы Лилия
ол, уругларның ном-саңының
изи Мария Сурункур концерт-
карып эрттирген. Уран чүүл
ның салым-чаяанныг башкыла-
на Иргит, Аямаа Маадыр-оол,
Сагаачы, Белек Бегзи оларга
кан.

е улуг назылыг идепкейжи хоо-
Мария Сержи, Сагаачы Идам,
ам, Зоя Хүрбе, Наталья Меңни-
ия Ак дээш оон-даа өскелерни
штырып болур. Концерт соонда
түг шайын аартавышаан, баян
нге самныг кежээни эрттирген.

Уран СОНАМ,
уран чүүл школазының
директору.

(Уланчызы. Эгези № 52, 53

«Шында»).

Саны-Шири биле Ыңаажык: «Сен кы-
лашта! Сен баштай бас!» — дижи, дит-
тип чадап, аразында имнежи, иткележи
элзэн болганнар.

— Алды оранче кижикылашавас, бо
кокпа-орук боду чедире бээр хире чүве-
дир але? — деп, Саны-Шири баштактанган.

— Аза-ла алзын дээр ийик бис. Алды
оранче кылаштап чедер турган болза,
кым-даа ынаар барбас ынаан, ол ээн
туруп бээр. Устүү оранче харын халбакта-
нып, хербектенип үнер апаар бис. Бас че!
— дээш, Ыңаажык эжин чер адаанче бадып
турар чада кырынче тургуза идипкен.

Чогум куду бадып кээр, база бир хоо-
рай чер адаанда бар ышкыш болган: са-
дыг-магазиннер-даа, эмнелгелер-даа, баш
таарар черлер-даа, ном-сеткүүл номчуур
бажың-даа бар. Хүндүс улус аай-дедир
сөөртүр демир-оруктар маңажыр, а дүне
чоннун бомба, октардан чаштып, удуп хо-
нар чери база бо болган. Дайын-чаа кайы
хире-даа кадыг-чидиг чоруп турар болза,
амыдырал уламчылап турарын маңаа
көргөннер — бо божуур-бажыңа ийи чүс
ажыг чаш төл төртүтүнген деп танышты-
рып берген.

... Улуг театр чанында он метр хире
ханы оңгарны көргөннер: чартык тонна
деңзилиг бомбаны фашистер октаан,
ынчалза-даа театр иштинде ажил-иш сок-
саваан, уламчылап турарын дыңнаткан.

Барымдаалыг кино тырттырар черге
оң ажилдакчылары-биле ужуражылга
эрттирип, «Москва дээш тулчуушкун»
деп кино көргөш, «дириг-чурукка» тырт-
тырганнар. Ол ажил-агыйның директору
Кузнецов дээрзи кончуг чугаакыр, эвилең-
чимчак кижик болган. Ужуражылганың
төнчүзүнде ол:

— Мындыг узун орукту эртип, фронту-
га бир дугаар чедип келген Тыва Арат
Республиканың «Кызыл кош» төлээлериң
дугайында кино үндүрер изиг күзелдиг
бис. Бо Бунимович болгаш Беров дээр
шыдай эрлер силер-биле кады чоруп,
силерниң буянның ажил-херээңерни
тырттырар. Ол кино орус, тыва ийи чоннун
акы-дуңма найырларының болгаш тыва
чоннун ынакшылының дугайында улуг
Саян ындында күрүңе тайылбырлап,
көргүзүп четкей аан! — дээш, салын суйбап,
хөөрөп орган.

Базым санында Сталин чуруктуг пөс-
даа, саазын-даа хуудустар-ла киискип
турар болган. Улуг баштыңчының чолдак
даңза тудуп алган турары чуруктуг хуудус
чанынга элзэн доктаап турганнар.

— Улуг Сталин баштыңчыга ужуражыр
кончуг-ла аас-кежиктиг кижик-дир сен —
деп, фронтуге белек чедирип чоруур дуга-
йында медээ дыңнааш, акызы Сагдының
магадап, — ол баштыңчының: «Бир эвес
немец эжелекчилер ССРЭ-ниң чону-биле
узуткажыр дайын күзеп турарлар чүве
болза, ону чедип алырлар» дээнин бодап
көрүңер даан: кайы хире бүзүрел-дир,
кайы хире күштүг кижик-дир — деп олурга-
нын Ыңаажык утпаан болбайн аан.

Оң аалыңга хей-ле кижилер чыгып
кээп: «Сталин-башкыга ынча дээр сен,
мону айтырар сен» дижип тургулаан.
Сүт-Хөлдүн революсчу аныяктарының
удуртукчузу Досун-оол:

— Фашистерниң тергиидеп турганы эң
берге өйдө, чамдык шериг баштыңчылары:
«Москва дүжүп бээр. Москвадан көжүңер»
деп сүмелеп эгелзэн. Ол улуг баштыңчы:
«Москвадан үнмес, орус чон-биле кады
артар мен. Сөөлгү тыныжывыска чедир
тулчур бис» дээн болгай. Ыңчангаш эң-не
коргуш чок дидим болгаш кан, демирден
быжыг тура-соруктуг кижик-дир — деп, са-
наар мен дээн.

— Мен оң баштак, мерген угаанның
кайгаар-дыр мен. Генерал кижиниң чараш
артист херээңенге бүдүү хандыкшып,
ынаар маңнап турар апарганын аңаа бир
шериг баштыңчызы хоптап чедиргеш, ону
канчаар бис, эш Сталин? — деп айтырган
дээр.

Дарга боданып-боданып, даңазын
аксындан ушта соккаш:

— Канчаар бис, канчаар бис, чүү деп
турарыңар ол? — Адааргаар-ла апаар-дыр
бис — деп харыылаан ышкыжыл дээш,
Араптаң туруп, узун даңазын идииниң ба-
жыңа кактай соктагылааш, аңаа улашкан.
Улуг Баштыңчы дугайында чаңгыс чер-

«КЫЗЫЛ КОШ»

(Барымдаалыг тоожу)

чурттугларының оон-даа өске солун-даа,
баштак-даа чугааларын Ыңаажык сактып
келген. Ынчалза-даа бо «чаактыгга чар-
гызын алыспас, чарынның адаанга
дүшпес» Сталин башкы-биле ужурашпас
болганынга хөңү баксырааш:

— Баштыңчы Москвада ирги бе, дарга?
— деп сонугаан.

— Ийе, Москвада. Фашист магачын-
нарның дарлалының адаанда уе-чо-
вууртаан Европа диттиң хамык чонун кам-
галап, хостап шыдаар кара чаңгыс кижик
чүгле бо улуг Баштыңчы болгай. Бо хуудус-
та: «Бистерниң алдарлыг өгбелеривистиң
эрес-дидим овор-хевири силерниң бо
дайынга хей-адыңар бедидип чорзун!»
— деп бижээн оң чагы-дыр. Ынчангаш
ам ол «Александр Невский» дээр кинону
барып көрээлиңер, эштер — дээш, Тока
дарга төлээлери театр иштинче эдерти
берген.

Кино-чурукта орус ноян Александр
ара-албатылары-биле халдап келген дай-
зыннарны хөлче кири сывырып узуткаа-
нын көргүскен. Ол тулчуушкун болгандан
бээр таптыг-ла бо хүннерде 700 чыл болуп
турар болган.

Ол кино үезинде Ыңаажыктың бажыңга
бир чиктиг бодап «кыптыгып», көскү-
херзэн оя чип эгелзэн. Дайынчылар ынчан
селемелиг, ча-согунуг тулчуп турган. Уда-
ваанда боо-моңгунун яңзы-бүрү хей-
хевирлери, оон үгер-бооларны, танкыларны,
ужар-хемелерни муң-муну-биле күрүнелер
баштыңчы дайын-чаага хей-ле кижилер
узуткап болур кылдыр ажыглап турар
апарганы коргунчуг апарган. А ара-албаты
чоннун чамдык кезии, ол-ла үеде дег, айт-
шырыда ыяш андазыннарны кожуп алган
чер чарып, хылба идиктерлиг кылаштажып
турар хевээр. Кижик боду ышкыш кижик
өлүрүп, хыдырыңче угланган боо-чепсек
бүдүрериниң орунга чүге бажың-балгат
тудуп, ажил-ишке ажыглаар херекселдер
кылып, сайзырадып турбазыл?

А дайын-чаа? Херек болза, маргыштыг
айтырылганы айттарын чарыштырып,
карадан боолап, хүрежип тургаш, шийт-
пирлеп ап турза?! Эр кижиниң тоол шагдан
тура үш адааны, үш мөөрейи ол ышкыжыл!

Кинонун төнчүзүнде Александр ноян:
— Кым-на бистерге хылыштыг келир-
дир, хылыштан боду калыр! — дээнин
дыңнааш, Ыңаажыктың ийи карааның
чажы бүлдеңейип келген.

Өөрүшкүнүн, бүзүрелдин карак чаш-
тары! Ол шын, бо германнар та чеже
удаа дайын үндүрүп, орус чуртче халдаан
чүве?! Шаанда ол он чеди хар үезинде
тургаш, база-ла оларның аразында улуг
дайын чоруп турганын дыңнаан болгай.
Демей-ле орус чон ажып чораан. Ам база
ындыг болур, чүге дээрге күштүг чон тии-
лээр.

Орус кижиниң анаа кара күжүн алырга
безин кончуг. Анай-кара чажындан тура
кады ойнап өскени Мыкылай дээр орус
эжин сактып келгеш, Ыңаажык бажын
чайган: оон холунун күжү кайгамчык-ла чо-
раан! Хол басчып ойнаарга, колдуунда ол

алыр турган. Устүү-Ишкинде шаг-шаандан
тура аъттыг, чадаг-даа чораан кижик ону
оюп эртпес Көдүрер-Даш деп чер бар.
Маңаа мөөрейлерге база-ла Мыкылайның
күжүн көрүп магадаар турганнар...

Бир тарылга ажилдары эрте доозулган
чазын Мыкылай хүрешке база тергии-
деп үнген болгай. «Хүнү кирген» эрнин
тиилелгезинге өске кижилер хамаанчок,
шаңналга алган хою безин, «кай, сен
тиилеп кадың бе?» дээн ышкыш, ыяш
девээзинге дайынып, олче көрүп чыткан.

— Мону дөгербейн, мал кылдыр азырап
алыр мен — дээш, мойнунга салып алгаш,
девиپ тургулаан.

Сөөлүнде Мыкылайның соңгаар көш-
кен сураа дыңналган, аал-ораны бо чоок-
та-даа чадавас, айтырып алгаш, барып
көрзе. Ынчалза-даа ол кайын тайбың
орар, ам база тулчуушкунда чадавас...

Орус шериглерниң база хүнү кирип
кээр үези турар. Ынчан өңнүүм Мыкылай
өске сөөк эш-өөрлеринге девиг деп чүвени
көргүзүп, эзир куш дег самын теп, Тыва
черниң уунче мөгейип каар боор.

КОМАНДЫЛАКЧЫНЫҢ ШТАВЫНДА

«Кызыл кош» үдекчилери машина-
лардан үнгүлөп, идик-хевин эде-хере
тыртынып турда, чөвүлөкчи Репин биле
полковник шериг эр Тока даргага халчып
чедип келгеннер: «Кел чору!»

Ыңаажык оң-биле чажыт чыгып,
дөртөн хар ажып чоруур назы-харлыг улуг
эргелиг шериг кижик шийтпирлии кончуг
чоокшулап кел чоруурун эскерип каан.

— Жуков! Генерал! Совет Эвилелиниң
Маадыры! Бо-дур! — деп, Тарханова
эштеринге сымыранып, улуг эргээн кожай-
тыр тудуп, таалайын таккылады берген.
— Көрүңер, Көрүңер даан!

Тыва төлээлериң үдекчизи полковник
генералга уткуштур чеде маңай берген:

— Эш Армия генералы, Совет Со-
циалистиг Республикалар Эвилелиниң
Маадыры!

Совет Эвилелиниң маадырлыг Кызыл
Шеринге Тыва Арат Республиканың
чонунун чоруткан дузаламчы белээ —
«Кызыл кошту» чедирип келген комиссия
кежигүннери силерге ужуражыры-биле
чедип келдилер!

Жуков генерал Тока даргага чоокшулап
чедип келгеш, шериг езу-биле холдарын
бөргүнүң хаваанга чоокшуладыр көдүрүп
келгеш:

— Экии, Тыва Арат Республиканың
Революстуг Намының чингине секретары,
эш Тока — деп, өткүт, тода үнү-биле чугаа-
лааш, идиктериниң ээжектерин хак кыл-
дыр тепсенилтерге, турган чери сирлеш
дээн ышкыш болган.

— Мен армия генералы Жуков, силерниң
амыр-мендигер айтырып, орукка эки че-
дип келгениңерге өөрүп тур мен — дээш,
амыр-менди солчуп холун сунган.

Сергей ООРЖАК.

(Уланчылыг).

Тываның төлээлери генерал Жуков-биле.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ХАМААТЫЛАРНЫ ХҮЛЭЭП АЛЫР
ДУГАЙЫНДА

2017 чылдың майның 17-нң хүнүндө 10 шактан 12 шакка чедир Россия Федерациязының Истелге комитетининг Тыва Республикада Истелге эргелелининг удуртукчузунун бирги оралакчызы Кюри Геннадий Сергеевич Бии-Хем кожуунунг Туран хоорайның Ленин кудумчузунун, 140 дугаарлыг бажыңга хамаатыларны хүлээп алыр. Хүлээп алыр чери Бии-Хем кожуунунг прокуратуразы.

2017 чылдың май 19-тун хүнүндө 11 шактан 13 шакка чедир Россия Федерациязының Истелге комитетининг Тыва Республикада Истелге эргелелининг удуртукчузунун оралакчызы Базаров Бэликто Балдоржиевич Чөөн-Хемчик кожуунунг Чадаана хоорайның Монгуш Бүрбү кудумчузунун, 52 дугаарлыг бажыңга хамаатыларны хүлээп алыр. Хүлээп алыр чери Чөөн-Хемчиктин районнар аразында истелге килдизи.

Вавилин-1 ээтпээнде (Вавилинский затон № 1) дача, ийи кожа 13 соток чер садып тур мен. Чайгы бажыңгыаш, баня база дерип кылып каан суг хандырылгасы, чырык коштунган. Дүжүт берип турар кат-чимистиг огород бар.

Тел: 8-983-365-9399.

КҮШ ЧОК ДЕП САНААР

Бай-Тайга кожуунунг Бай-Тал ортумак школазын 2016 чылда дооскан **Омак Геннатьевич ООРЖАКТЫҢ** адынга тывыскан 01724002558999 дугаарлыг аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

СИЛЕРНИ «УШ-БЕЛДИР» КУРОРТ
ЧАЛАП ТУР

Удуртукчуларга болгаш күзелдиг бүгү кижилерге!

2017 чылдың чайгы-кадыкшылга үезинде дыштанып келирининг **ГРАФИГИ:**

Дыштаныр хүннер:

Июнь 12-ден июнь 21-ге чедир — 15000 рубль;
Июнь 21-ден июль 1-ге чедир

Июль 1-ден июль 11-ге чедир — 18000 рубль.

Июль 11-ден июль 21-ге чедир

Июль 21-ден июль 31-ге чедир

Июль 24-тен август 3-ке чедир

Июль 31-ден август 9-ка чедир

Август 3-тен август 13-ке чедир

Август 9-тан август 19-ка чедир

Август 13-тен август 23-ке чедир

Август 19-тан август 29-ка чедир.

Он хонукта — 18000 рубль.

Эмнээшкinner: төп болгаш кыдыкы нерв системазының аарыглары, даман-даяк, кеш болгаш херэженнер аарыглары, чүрек-дамыр, андрология аарыглары.

Бодунга паспортун, RW шинчилел, флюорография эрткенин, херэженнер эмчизининг шинчилелин эрткенин демдеглеткен санаторий-курорт картазын ап чоруур.

Агаар транспорту-биле аргыжары — тус черниң чурттаачыларынга — ийи талазынче 6250 рубль, өске хамаатыларга — 16530 рубль.

Айтырыг тургузар чер: Кызыл хоорай, Юбилейный переулок, 7,
Тел. 8 (39422) 2-70-77.

Өл ааржы (божа) хүлээп ап тур бис.

Харылзажыр тел: 8-923-385-4535.

• Байыр чедиришиш

Частың бо кайгамчыктыг чараш үези, чодураалар чектелип турда, бистиң эргим хүндүлүг эмчи, башкы угбаларывыс **Лидия Седеновна, Елена Седеновнаның** юбилейлери.

Оларга чуртталгада эң-не эки чүүлдер — буян кежикти, бедик хей-аътты, сагыш-сеткилдинг оожургалын уран сөстүн аайы-биле сөңнедвис!

Өртемчейде мөңгө

кудай аяс турзун,

Өөрүшкүдөн хөглүг

үннер ындынналзын.

Кезээ шагда Силерлерге

йөрээл сөстер,

Кежик-чолдуг

курайы бооп чаңгыланзын!

Бойдус чечээ, сеткил чечээ бодарааштың,

Бодалыңар сорук кирип чүгүлээр болзун!

Чаагай үүле, өөрүшкү, кадыкшыл-ла

Чайгаар моорлап келирин-не, йөрээдвис!

Чүректинг ханызындан, чылыг, чымчак күзээшкinner
Бай-Хаакта, Кочетовта, Хову-Аксында,
төрелдери

ИЗВЕЩЕНИЕ

о проведении конкурса на замещение должности муниципальной службы председателя администрации Кара-Холь муниципального района «Бай-Тайгинский Республики Тыва»

«15» июня 2017 года в 10:00 часов будет проводиться на замещение вакантной должности председателя администрации сумона Кара-Холь Бай-Тайгинского кожууна по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский район, с. Кара-Холь, ул. Адыгбай, д. 17, дом культуры.

Право на участие в конкурсе имеют граждане, достигшие 18 лет, владеющие государственным языком Российской Федерации, имеющие высшее профессиональное образование, стаж муниципальной службы на главных должностях муниципальной службы не менее двух лет или стаж работы по специальности не менее пяти лет, не имеющие неснятую или непогашенную судимость за преступления, предусмотренные Конституцией Российской Федерации и республиканского законодательства, Устава сельского поселения сумона Кара-Хольского Бай-Тайгинского кожууна Республики Тыва, при отсутствии ограничений, установленных Федеральным законом от 2 марта 2007 года № 25-ФЗ «О муниципальной службе в Российской Федерации».

Гражданин, изъявивший желание участвовать в конкурсе, представляет в конкурсную комиссию:

- 1) заявление;
- 2) собственноручно заполненную и подписанную анкету по форме;
- 3) паспорт;
- 4) трудовую книжку;
- 5) документ об образовании;
- 6) страховое свидетельство обязательного пенсионного страхования;
- 7) свидетельство о постановке физического лица на учет в налоговом органе по месту жительства;
- 8) документы воинского учета;
- 9) заключение медицинской организации об отсутствии заболеваний, препятствующих поступлению на муниципальную службу;
- 10) сведения о доходах за год;
- 11) сведения об адресах сайтов и (или) страниц сайтов в информационно-телекоммуникационной сети «Интернет»;
- 12) иные документы, предусмотренные федеральными законами, указами Президента Российской Федерации и постановлениями Правительства Российской Федерации.

Документы предоставляются в конкурсную комиссию до «05» июня 2017 года 18:00 часов по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский район, с. Кара-Холь, ул. Адыгбай, д. 17.

Справочную информацию о проведении конкурса можно получить по телефону 8-923-551-3709, адрес официального сайта администрации сумона Кара-Холь: kara-hol.baytauga.ru, а также по указанным выше адресам.

Амбир
компаниязы

«СоңгаЭжикМашина»
АКЦИЯ!

Кол шаңнал –
АВТОМОБИЛЬ

1 10 муң
рубльден өрү
өртөктүг бир-ле
чүведен садып ал

2 ampir17.ru
сайтка
бүрүткөдип ал

3 Автомобиль
болгаш өске-даа
шаңналдарны
алыр арганы ал

«СоңгаЭжикМашина» акцияның организакчызы: хууда сайгарлыкчы А.А. Бузмаков. Акцияны эрттирерининг үе-хуусаазы 2017 чылдың март 10-дан декабрь 15-ке чедир. Акцияның дугайында, ону эрттирер дурумнерин, белектер санынын, оларны алыр черинин, үе-хуусаазынын болгаш чурумунун дугайында тодаргай медээлерни ampir17.ru сайтыдан көрүп ал болур. Акцияның кыска негелделерин 8(39422) 2-30-62 телефон дамчыштыр айтырып болур.

Адреси: Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу, бажың 151.
Тел.: 8(39422)2-30-62, 8905-920-48-48.

- Окна ПВХ;
- Аллюминиевые двери;
- Остекление балконов, лоджий;
- Фасадное остекление;
- Жалюзи, рольставни;
- Автоматические гаражные секционные ворота;

- Межкомнатные и стальные двери;
- Натяжные потолки;
- Лестницы;
- Торговое и холодильное оборудование;
- Шкафы-купе.

сайт: ampir17.ru

солуннун сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 14890 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 49

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шойун — 2-01-35.
Кол редакторунг оралакчызы — 2-17-91.
Секретарь А. А. Эртин — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, А.А. Лагерь) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтирил-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. С.Ө. Ооржак),
Экономика, үлетпүр болгаш көдээ ажил-агый (редактору Д.С. Монгуш,
корр. С.А. Даргын-оол),
Социал айтырылгар (редактору Н.С. Эрзеп, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94,
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору А.Н. Соян,
корр. Э.Н. Кол),
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак),
Фотокорреспондент В.Ф. Чадамба,
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак,
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык,
Нийти телефон — 2-30-69. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албаннунг Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солунну
2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээ.
Херечилелдинг дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлаган.
(Кызыл, Шетинкин болгаш Крайченко, 1).
Солунда парлагтылган материалдарны
торларынын бодалдары редакциянын туруктуу
дүүлөйи барып болур. Айыттылган сандары бол
өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш ашты
боттары харылзаа.

Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — 11530
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш катал үнер.
Хемчээли 3 парлаар ама.
Номерни парлаггаже дужааганы:
график азуулар — 21.00, херек кырында — 18.00.